

Gondolatok a műfordításról

Ferdinandy György

2013. július

Bábel tornyával kellene ezt az eszme-futtatást kezdenem. Ott, a nagy vállalkozás romjai alatt indul útjára egy csendes, szerény aprómunka, ami arra hivatott, hogy közelebb hozza egymáshoz az égig érő tornyok építésébe belefáradt népeket.

A műfordításról beszélek. A makacs igyekezetről, amely nem összegyúrni vagy összemosni, hanem egymást megismerni és megérteni segíti az embereket.

De ne menjünk vissza ilyen messzire! Anyanyelvünk, a magyar irodalmi nyelv első kísérletei – a nyolcszáz éves *Ómagyar Mária-siralom* és a Halotti beszéd – műfordítások. Első nagy költőnk, Janus Pannonius latinul írta nagyszerű költeményeit.

Irodalmunk története elválaszthatatlan a műfordítástól. Nem véletlen, hogy egyik legkiválóbb fordítónk, Göncz Árpád *A fordítás helye és feladata* a magyar irodalomban című tanulmányát így vezeti be: „Helye? Feladata? Helye a magyar irodalom, feladata, hogy magyar irodalom legyen. Ismérve, hogy magyarul szól és hogy irodalom.”

De a műfordítás nemcsak aprómunka. Művészet. Olyan művészet, amit – Géher István szavaival – „egy egész életen át tanul, aki műveli”. Ennek a mai együttgondolkodásnak tehát a jövődöbéli fordítókat elsősorban a fáradhatatlan tanulásra kell ösztönöznie.

Mert nem igaz, hogy még a rossz fordítás is jobb a semminél. „A rossz fordítás rosszabb a semminél” – az ítéletet Vajda Miklós mondja ki.

A műfordításról beszélve mi, magyarok elsősorban az idegen irodalmak magyarra való átültetésére gondolunk. Célunk a világirodalommal való megismerkedés. A fordítás nálunk – szolgálat. „Ajándék a nemzetnek” – Szabó Ede szavaival. Büszkeségünk, hogy hála műfordítóinknak, a világirodalom legfontosabb alkotásai a magyar olvasó rendelkezésére állnak.

Irodalmunk idegen nyelvekre való fordítása ebben a munkamegosztásban (szerintünk) az idegen nyelvű irodalmárok feladata. Pedig a nagy művek átültetésének első kísérletei mindig pro domo indulnak. „A hazai lelkesedés tör utat a nagyvilágba. Csak jóval később nyúlnak be értük idegen kezek.” Az idézet Osvát Ernőtől származik.

Mi ezt a folyamatot szeretnénk felgyorsítani. A költő szavaival, szeretnénk magunkat megmutatni, hogy látva lásson minket a nagyvilág.

Ebből az igyekezetből születnek a különféle fordítástámogatási programok, amelyeknek az a céljuk, hogy elősegítsék a kortárs és klasszikus magyar művek

külföldi megismertetését, és hozzájáruljanak az idegen nyelvekre való fordítás költségeihez.

Eddig több mint 800 kötet jelent meg ilyen támogatással. 270 magyar szerző negyvenhat nyelvre lefordítva.

Mondanom se kell, hogy hozzánk – a karibi térség spanyol nyelvű fordítóihoz – nem jutott el ez a program. Mi – trópusi író barátaimmal – Maria T. Reyesszel, Jesús Toméval és Sebastian Santossal immár húsz éve minden anyagi és erkölcsi támogatás nélkül dolgozunk.

Eredményesen: 1993-tól, az Este-Oeste egyetemi füzetek sorozatában tucatnyi mai magyar költővel ismerkedett meg sok száz spanyol anyanyelvű egyetemista. Csak kapásból: Parancs János, Kukorelly Endre, Takács Zsuzsa, Kántor Péter és Parti Nagy Lajos költészetével.

Munkánk része, hogy a lefordított költőknek kiadót és piacot keresünk. Önálló kötete lett így Deák Lászlónak, Turczi Istvánnak, Szentmártoni Jánosnak. Menet közben két antológiánk is megjelent: a 99 magyar vers és a tíz fiatal bemutató Lesz majd egy helikopterem. Őket ebben az évben Csender Levente és Jenei Gyula követi.

Jellemző apróság, hogy a kultuszminiszter társaságában hazánkba látogató spanyol trónörökös a mi kiadványainkból megismert Kántor Péter után érdeklődött egy Cervantes intézetbeli összejövetelem.

A műfordításnak nálunk kiterjedt irodalma van. Már idéztük Göncz Árpád magvas meghatározását. Álljon itt most néhány szó a fordításelméletekről és a műfordítás gyakorlati problémáiról.

Goethe szerint csak a tartalom fordítható. Az ellenkező véglet: a formájától megfosztott tartalom fordítása nem eredményezhet műalkotást az érkezési nyelven – Goethe kortársa, Scheinert szerint.

Egyik legjobb modern fordítónk, a párizsi Gara László szerint a két véglet összeegyeztethető. Vagyis, hogy gyakran átmenthető a forma is.

Lator László jegyzi meg, hogy számára sterilnek tűnnek az ehhez hasonló viták, hiszen „a műfordításnak nem annyira elmélete, mint inkább gyakorlata van”.

Azzal mindnyájan egyetértünk, hogy a jó műfordítás a hűségre törekszik. A hűségre, de mégis mihez? – teszi fel Ferenczi László a kérdést. A rímhez? A ritmushoz? A dikcióhoz? A képhez? Valamiféle lényeghez, tartalomhoz?

„A hűség azzal kezdődik, ha a vers alapsejtjét, a szót, cserélhetőnek tartjuk” – ezt a paradoxont Ungvári Tamás mondja ki.

„A gondosságot sem lehet büntetlenül mind tovább fokozni” – figyelmeztet Németh László. „A hibától való félelem egy ideig javít, egy határon túl azonban maga teremti meg a hibákat.”

Vas István „a hűség és a szükségszerű hűtlenség művészi arányáról, kellő mértékéről” elmélkedik. „A pontosságnak, nyelvi találékonyságnak és költői erőnek – írja – nincs Arany Jánosnál csodálatosabb mestere.”

„Bele kell törődnünk, hogy a lefordított vers mindig más” – Vajda Miklós szavaival. Az utolsó szót – ha ugyan van ilyen – Rákos Sándor mondja ki: „A lélek szerinti hűség fontosabb a szószerintnél.”

Ami a műfordító egyéniségét illeti, ha a műfordítás folyamatos döntés, akkor a fordító nem lehet jellegtelen egyéniség. Tímár György jegyzi meg: az erőtlen egyéniségek fordításait az jellemzi, hogy túlságos engedményeket tesznek az indulási nyelv szellemének.

Művészi mondanivalója közléséhez a műfordítónak fölényesen ismernie kell anyanyelvi kifejezőeszközeit. „A fordítás több találékonyságot, nagyobb nyelvi hajlékonyságot követel, mint amit az eredeti szöveg követelt az írójától” – figyelmeztet Göncz Árpád. Hiszen ez a maga nyelvén írja meg, amit a maga nyelvén gondol el.

„A jól fordított szöveg nem a felületén hasonlít az eredetihez, hanem a magvában azonos vele. A fordító tehát egy üleppel próbál megülni két lovat. Megkísérli a lehetetlent, és ez olykor sikerül is neki.”

Helyzete – mondhatnánk – a színészéhez hasonló. Távoli emberek szavát közvetíti mai, idevalósi embereknek, mai, idevalósi emberek szavaival.

Mindent összefoglalva, a műfordító – ha szakértelmét vesszük alapul – mesterember. Ha tehetségét: művész. Csak zárójelben: az idegen nyelv „perfekt” ismerete a közhiedelemmel ellentétben nem létszükséglet. Erre valók az úgynevezett nyersfordítók.

A műfordító persze (változó mértékben és fokon) ismeri az idegen nyelvet is, de jóval inkább ismernie kell az adott nyelvterület kultúráját (irodalmát, történelmét, gondolkodásmódját).

Hát körülbelül ilyen csodalény a jó műfordító.

Tűnődésem végére hagytam a legkényesebb kérdést, amivel munkája során a műfordító találkozhat. Azt, hogy kit fordítsunk, hogy milyen műveket mutassunk fel a nagyvilág olvasóinak. Ezt a legnehezebb megítélni az irodalmárnak, és ebbe szól bele – sajnálatosan – a mindenkori kis- és nagypolitika.

Nincsen semmi garancia arra, hogy valóban a legjobb külföldi írókat mutatjuk be a hazai olvasóknak, de még arra sem, hogy valóban azokat az íróinkat

kolportáljuk, akik erre a legérdemesebbek, akiknek a befogadtatásra a legtöbb esélyük van idegen környezetben, idegen nyelvterületen.

Akkor hát, mégis mit fordítsunk? Ami engem illet, így adnám meg a választ: olyan műveket, amelyek rólunk szólnak, a mi sajátos dolgainkról, amit senki más nem írhatna meg. Ám ami – micsoda ellentmondás! – illeszkedik a nagy folyamatokba, amelyekben benne él korunk embere. Amit fordítunk, az tehát egyszerre különleges és közérthető kell legyen.

A saját, belső használatra született szösszeneteket természetesen fölösleges lefordítani. De talán fölösleges lefordítani azokat a műveket is, amelyeket csak féloldalas lábjegyzetekkel értene meg a mi specifikus helyzetünket nem ismerő idegen nyelvű olvasó. Nyugodtan elhagyhatjuk a nyelvünk teherbíró képességét növelő újtók avantgárd törekvéseit is. Ha lehet, kész művekkel és ne kísérletekkel traktáljuk az idegennyelvű olvasót.

Sully Prudhomme-ot, az első Nobel-díjast szoktuk idézni. Micsoda baklövés! Ki ismeri ma már ezt a maga idejében zseniálisnak tartott betűvetőt? Ilyen, ehhez hasonló melléfogásokkal mi, magyarok is büszkélkedhetünk. Ne soroljuk fel itt most a kismestereket, akiket egy adott pillanatban saját szempontjai szerint fontosnak ítélt egy-egy politikai hatalom.

De feltehető a kérdés: érdemes-e a hazai olvasó számára is nehezen emészthető klasszikusokkal traktálni más világrészek olvasó embereit? Vagy olyan művekkel, amelyek már a maguk idejében is túlhaladottnak, utánérzéseknek számítottak volna Nyugaton? (Egy szentségtörő észrevétel: Ady Endre Párizsában, az ő idejében már nagy újtók bontogatták a szárnyaikat. Ő maga azonban nem lépett túl Baudelaire-en. Fél évszázados késése behozhatatlan francia nyelvterületen.)

Tehát mivel jelentkezzünk? Valami olyasmivel, amit a kimondhatatlanból itt nálunk észrevesz és kimond valaki.

Az itt elmondottak után nem meglepő, hogy az általunk – a spanyol trió által – lefordításra érdemesek között jobbra fiatal, itt, nálunk gyakran alig ismert írók és költők szerepelnek. Olyanok, mint Deák László, aki fájdalmas nosztalgiával összegzi az ezredforduló tragikus tapasztalatait. Az ő láttelele mindenütt a világon torkon ragadja az olvasót.

Vagy olyanok – és vele fejezem be –, mint Csender Levente, akinek van ereje és tehetsége egyszerre megsiratni és kinevetni globalizálódó világunk csetlő-botló kisembereit. És akinek másfél oldalas karcolatára nemrég felszisszent a spanyol nyelvű észak-amerikai irodalom.

Hát csak így. Ezen munkálkodunk, és ehhez a munkához keresünk értő, segítő társakat. Egy pillanatig sem felejtve, hogy nagy fába vágtuk a fejszénket. „Műfordítani annyi, mint gúzsba kötve táncolni” – Kosztolányi Dezső szavaival. (<http://www.kortaronline.hu/2013/07/arch-gondolatok-a-muforditasrol/18685>)